

O'TKIR HOSHIMOVNING "DUNYONING ISHLARI" ASARIDA OBRAZLAR XARAKTERINI YORITISHDA NUTQIY DETALLAR AHAMIYATI

Uzoqova Feruza Ravshan qizi

Guliston davlat Universiteti Filologiya va tillarni o'qitish o'zbek tili
1-kurs talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20133965>

ARTICLE INFO

Received: 1st May 2026

Accepted: 5th May 2026

Published: 11th May 2026

KEYWORDS

*O'tkir Hoshimov, "Dunyoning ishlari",
nutqiy detal, ona obrazi, xarakter,
badiiy nutq, dialog, ichki monolog,
 lirik qissa, milliy ruh, obrazlar tizimi.*

ABSTRACT

Ushbu maqolada O'tkir Hoshimovning "Dunyoning ishlari" asarida obrazlar xarakterini yoritishda nutqiy detallar qanday badiiy vazifa bajarishi tahlil qilinadi. Asarda ona obrazi, farzand ruhiyati, qo'shni-qarindoshlar, oddiy xalq vakillari hamda muallif-qahramon kechinmalari o'ziga xos nutqiy belgilar orqali ochib beriladi. O'tkir Hoshimov obrazlarni batafsil portret tasviri yoki uzun izohlar orqali emas, balki xalqona so'zlashuv, samimiy murojaat, qisqa dialoglar, ichki monolog, takror, sukut va lirik ohang yordamida gavdalandiradi. Ayniqsa, ona nutqidagi mehr, sabr, duo, o'git va beg'uborlik asarning asosiy ma'naviy markazini tashkil etadi. Maqolada "Dunyoning ishlari" asarida nutqiy detallar obraz xarakterini ochish, milliy ruhni ifodalash, ona va farzand munosabatlarini yoritish hamda asarning g'oyaviy-badiiy mazmunini chuqurlashtirishdagi muhim vosita sifatida o'rganiladi.

O'zbek adabiyotida O'tkir Hoshimov ijodi inson qalbining nozik kechinmalarini, oilaviy munosabatlarni, mehr-oqibat, vijdon, sadoqat va insoniy burch masalalarini chuqur yoritgani bilan alohida ajralib turadi. Adibning "Dunyoning ishlari" asari bu jihatdan o'zbek nasrida ona obrazini badiiy talqin qilishning eng ta'sirchan namunalaridan biri hisoblanadi [1]. Asarda oddiy voqealar, kundalik hayot manzaralari, bolalik xotiralari va oilaviy munosabatlar orqali inson umrining eng muhim ma'naviy haqiqatlari ochib beriladi. "Dunyoning ishlari" asari markazida ona siymosi turadi. Biroq bu ona faqat bir oilaning onasi emas, balki o'zbek ayoliga xos mehr, fidoyilik, sabr, bag'rikenglik va ma'naviy poklik timsolidir. Asarda ona obrazi katta falsafiy umumlashmaga ega: u farzand uchun mehr manbai, uy uchun fayz, jamiyat uchun ezgulik ramzi sifatida gavdalanadi. Shu sababli asarning g'oyaviy markazini ona va farzand munosabatlari tashkil etadi.

O'tkir Hoshimov ushbu asarda obrazlar xarakterini ochishda ko'plab badiiy vositalardan foydalanadi. Shulardan eng muhimlaridan biri nutqiy detallardir. Nutqiy detal deganda qahramonning so'z tanlashi, murojaat shakli, gap ohangi, dialogdagi munosabati, ichki monologi, takrorlari, sukuti va xalqona iboralari tushuniladi [5]. Badiiy asarda qahramon qanday gapirsa, uning xarakteri, ruhiy holati, hayotga qarashi, madaniyati va ijtimoiy muhiti shunday ochiladi. "Dunyoning ishlari" asarida nutqiy detallar ayniqsa ona obrazini yoritishda katta ahamiyatga ega. Ona ko'p gapirmaydi, lekin uning har bir so'zida mehr, xavotir, duo,

o'git va hayotiy tajriba seziladi. Farzand nutqida esa bolalik beg'uborligi, keyinchalik esa armon, sog'inch, pushaymon va ehtirom ohangi kuchli. Demak, asarda nutqiy detallar obrazlarning tashqi harakatini emas, balki ichki dunyosini ochishga xizmat qiladi.

Badiiy adabiyotda detal kichik ko'ringan, ammo katta ma'no yuklaydigan ifoda vositasidir. Detal orqali yozuvchi butun bir obraz, davr, muhit yoki ruhiy holatni qisqa va ta'sirchan shaklda ko'rsatadi [6]. Nutqiy detal esa obraz nutqi bilan bog'liq bo'lib, qahramon xarakterini ochishda alohida o'rin tutadi. Nutqiy detalning bir necha muhim vazifasi mavjud. Avvalo, u obrazning xarakterini ochadi. Masalan, qahramonning muloyim yoki qo'pol gapirishi, qisqa yoki cho'zib so'zlashi, murojaatida mehr yoki sovuqlik bo'lishi uning ichki dunyosi haqida tasavvur beradi. Ikkinchidan, nutqiy detal obrazning ijtimoiy muhitini bildiradi. Oddiy xalq vakili, ziyoli, bola, ona, keksa inson yoki mansabdor shaxsning nutqi bir xil bo'lmaydi. Uchinchidan, nutqiy detal asarning g'oyaviy mazmunini kuchaytiradi. Chunki qahramon nutqi orqali yozuvchi o'z davri, jamiyat, insoniy munosabatlar haqidagi fikrlarini bilvosita ifodalaydi [5]. O'tkir Hoshimov "Dunyoning ishlari"da nutqiy detallardan juda tabiiy foydalanadi. Asarda qahramonlar sun'iy, balandparvoz yoki kitobiy tilda gapirmaydi. Ularning nutqi hayotiy, xalqona va samimiydir. Ayniqsa, ona nutqi o'zbek oilasidagi oddiy, mehribon, sabrli ayol nutqiga yaqin. Shu sababli asar o'quvchiga juda ta'sirli tuyuladi: undagi obrazlar hayotdan olingandek, tanish va yaqin ko'rinadi. "Dunyoning ishlari" asarida ona obrazi eng markaziy badiiy siyomdir. Onaning xarakteri ko'proq uning nutqi orqali ochiladi. U farzandiga murojaat qilganida mehr bilan gapiradi, tashvishlanganida ham dag'allik qilmaydi, o'git berganida esa buyruq ohangidan ko'ra hayotiy tajribaga tayangan muloyimlik seziladi. Bu nutqiy xususiyatlar ona obrazini mehribon, sabrli, kechirimli va fidoyi inson sifatida gavdalantiradi [1].

Ona nutqidagi eng muhim belgilaridan biri duo va yaxshi tilak ohangidir. O'zbek onalari farzandiga ko'pincha duo bilan murojaat qiladi, uning yo'lini, ishini, hayotini yaxshi niyatlar bilan kuzatadi. Asarda ham ona nutqi ana shu milliy ruhni ifodalaydi. Onaning so'zlarida farzandga nisbatan cheksiz mehr bor. U farzandidan xafa bo'lsa ham, uni qarg'amaydi; aksincha, ichida kuyinadi, lekin baribir yaxshilik tilaydi. Bu jihat ona obrazining xarakterini chuqur ochadi. Ona – o'z dardini ichiga yutadigan, farzandining kamchiligini kechiradigan, o'zidan ko'ra bolasini ko'proq o'ylaydigan inson. Uning nutqida shikoyatdan ko'ra sabr, ayblashdan ko'ra mehr, talabdan ko'ra duo ustun turadi. Shu sababli ona obrazi o'quvchi qalbida muqaddas siymo sifatida shakllanadi.

Ona nutqining yana bir muhim tomoni – soddalik. U murakkab falsafiy mulohazalar yuritmaydi, lekin aytgan oddiy so'zlari chuqur hayotiy ma'noga ega. Bu holat O'tkir Hoshimov uslubining muhim xususiyatidir: yozuvchi katta hayotiy haqiqatlarni oddiy ona so'zlari orqali yetkazadi [3]. Ona nutqi qanchalik sodda bo'lsa, uning ta'siri shunchalik kuchli bo'ladi. Chunki samimiyat balandparvozlilikni talab qilmaydi.

Asarda farzand obrazi ham muhim o'rin tutadi. Farzand obrazi ko'pincha muallif-qahramon sifatida namoyon bo'ladi. Uning nutqida ikki xil holat seziladi: bolalikdagi beg'uborlik va ulg'aygandan keyingi armonli xotira. Bolalik paytidagi nutqiy detallar sodda, qiziquvchan va ba'zan beparvo ohangda ifodalanadi. Bu orqali bola xarakteridagi tabiiylik, hayotni hali to'liq anglamaslik, ona mehrining qadriga yetmaslik holatlari ko'rinadi. Ulg'aygan farzand nutqida esa butunlay boshqa ohang paydo bo'ladi. Endi u onaning har bir so'zini, har bir harakatini, hatto sukutini ham boshqacha anglaydi. Uning nutqida sog'inch, pushaymon, ehtirom va ichki iztirob kuchli. Shu orqali asarda insonning ulg'aygach, onaning qadrini chuqurroq anglashi g'oyasi ochiladi [2].

Farzand nutqidagi ichki monologlar asarning lirik ruhini kuchaytiradi. U o'z-o'ziga savol beradi, xotiralarini qayta kechiradi, onasi oldidagi farzandlik burchini o'ylaydi. Ana shu ichki

nutqiy detallar orqali obrazning ruhiy kechinmalari chuqur ochiladi. Bu yerda tashqi voqeadan ko'ra ichki kechinma muhimroqdir. O'tkir Hoshimov farzand obrazini ideal qilib ko'rsatmaydi. Aksincha, uning qalbida kechikkan anglash, armon va o'zini ayblash hissi mavjud. Bu esa obrazni yanada hayotiy qiladi. Chunki ko'p insonlar ona mehrining qadriga vaqtida yetmaydi, keyin esa o'tmish xotiralari orqali o'zini taftish qiladi. Farzand nutqidagi ana shu kechikkan e'tirof asarning ta'sirchanligini oshiradi.

"Dunyoning ishlari" asarida dialoglar juda tabiiy va samimiy qurilgan. Ona va farzand o'rtasidagi suhbatlar ko'pincha oddiy hayotiy vaziyatlarga asoslanadi. Ammo bu oddiy dialoglar ortida chuqur ma'naviy mazmun yotadi. Ona farzandiga biror gap aytganda, u faqat shu vaziyatga munosabat bildirmaydi, balki o'zining butun xarakterini ham namoyon qiladi. Masalan, ona farzandining sog'lig'i, ovqati, yurish-turishi, kelib-ketishi haqida qayg'uriganida, uning nutqida g'amxo'rlik xarakteri ochiladi. Farzand esa ba'zan bu mehrni odatiy hol sifatida qabul qiladi. Dialogdagi ana shu qarama-qarshi ruhiy holatlar asarning hayotiylikini oshiradi. Ona uchun farzand doimo bola bo'lib qoladi; farzand esa ulg'aygan sari onaning bu mehrini ba'zan ortiqcha tashvishdek qabul qilishi mumkin. O'tkir Hoshimov ana shu nozik psixologik holatni nutqiy detallar orqali ko'rsatadi [4]. Dialoglarda ona nutqi ko'pincha qisqa, lo'nda, lekin ma'nodor bo'ladi. Farzand nutqi esa ba'zan beparvo, ba'zan o'ychan, ba'zan esa iztirobli tus oladi. Shu orqali ikki obrazning ruhiy farqi ochiladi. Ona ko'proq mehr beradi, farzand esa bu mehrni anglash jarayonida tasvirlanadi.

Asardagi dialoglarning yana bir muhim jihati – ular sun'iy dramatismga berilmaydi. O'tkir Hoshimov kuchli hissiy ta'sirni baland ovozli bahslar yoki keskin to'qnashuvlar orqali emas, balki oddiy suhbat, mayin gap, ba'zan esa aytilmay qolgan so'zlar orqali yaratadi. Bu yozuvchining badiiy mahoratini ko'rsatadi. Nutqiy detal faqat aytilgan so'zdan iborat emas. Ba'zan qahramonning sukuti ham muhim badiiy ma'no kasb etadi. "Dunyoning ishlari" da ona obrazi ko'p hollarda ichidagi dardni ochiq aytmaydi. U farzandini ranjitmaslik, oiladagi osoyishtalikni buzmaslik yoki o'z dardini boshqalarga yuklamaslik uchun sukut qiladi. Ana shu sukut uning sabrli, matonatli va fidoyi xarakterini ochadi. Ona sukuti oddiy jimlik emas. Unda ko'p ma'no bor: mehr ham, iztirob ham, kechirim ham, kutish ham, armon ham. Farzand esa vaqt o'tgan sari ana shu sukutning ma'nosini anglay boshlaydi. Demak, asarda sukut ham obraz xarakterini yorituvchi kuchli nutqiy detal vazifasini bajaradi [5].

Badiiy asarda har doim ham qahramonning ichki dunyosi ochiq gap orqali berilmaydi. Ba'zan aytilmagan so'z aytilganidan ham kuchliroq ta'sir qiladi. O'tkir Hoshimov ona obrazini yaratishda aynan shu usuldan samarali foydalanadi. Ona ko'nglidagi og'riqni ko'p hollarda baland ovoz bilan bildirmaydi. Lekin uning jim turishi, qisqa javobi yoki mavzuni o'zgartirishi orqali o'quvchi uning ruhiy holatini his qiladi.

"Dunyoning ishlari" asarida xalqona nutq muhim o'rin egallaydi. Qahramonlar nutqida o'zbek xalqining oilaviy muomala madaniyati, hurmat-izzat, andisha, hayo, duo, kattaga ehtirom va kichikka mehr kabi qadriyatlar aks etadi. Ayniqsa, ona nutqida milliy ruh juda kuchli seziladi [1]. Ona farzandiga murojaat qilganda uning so'zlarida o'zbekona mehr bor. Bu mehr ba'zan erkalash, ba'zan xavotir, ba'zan nasihat, ba'zan duo shaklida namoyon bo'ladi. Shu orqali ona obrazi individual obraz bo'lish bilan birga, umumlashma milliy obraz darajasiga ko'tariladi. Asarda xalqona iboralar, oddiy so'zlashuv ohangi va hayotiy jumlar qahramonlarni tabiiy ko'rsatadi. Agar ona kitobiy, rasmiy yoki balandparvoz tilda gapirganida, uning obrazi bu qadar samimiy chiqmas edi. O'tkir Hoshimov ona nutqini hayotdagi onalar nutqiga yaqinlashtiradi. Shu sababli o'quvchi bu obrazda o'z onasini, buvisini yoki yaqin insonlarini ko'rgandek bo'ladi. Xalqona nutq asarda faqat til bezagi emas, balki g'oyaviy vositadir. U orqali yozuvchi milliy tarbiya, oilaviy mehr, ona hurmati va insoniylik g'oyalarini ifodalaydi. Demak, xalqona nutqiy detallar asarning milliy ruhini kuchaytiradi.

“Dunyoning ishlari”da muallif nutqi ham obrazlar xarakterini yoritishda katta ahamiyatga ega. Asar ko‘p jihatdan xotira, kechinma va e’tirof ruhida yozilgan. Shuning uchun unda muallif nutqi oddiy hikoya qiluvchi bayon emas, balki lirik-falsafiy mushohada shaklida namoyon bo‘ladi [3]. Muallif nutqida onaga bo‘lgan cheksiz hurmat, sog‘inch va pushaymonlik tuyg‘ulari seziladi. Bu nutqiy ohang farzand obrazining ichki dunyosini ochadi. U onasi haqida gapirar ekan, faqat o‘tmishni eslamaydi, balki o‘z hayotini, farzandlik burchini, insoniy qarzini ham qayta baholaydi. Asarda muallif nutqi bilan qahramonlar nutqi o‘zaro uyg‘unlashadi. Ona nutqidagi sodda mehr muallif nutqida falsafiy xulosaga aylanadi. Oddiy hayotiy voqea muallif tafakkuri orqali inson umrining katta ma’naviy sabog‘i sifatida talqin qilinadi. Shu jihatdan “Dunyoning ishlari”da nutqiy detallar faqat obraz xarakterini emas, balki asarning umumiy lirik-falsafiy ruhini ham belgilaydi.

Asarda ona va farzand obrazlaridan tashqari, qo‘shni, qarindosh, tanish-bilish, mahalla odamlari kabi qo‘shimcha obrazlar ham uchraydi. Ularning nutqi ham asardagi umumiy muhitni yaratishga xizmat qiladi. Bu obrazlar orqali o‘zbek mahallasiga xos munosabatlar, odamlar orasidagi mehr-oqibat, gap-so‘z, maslahat, hamdardlik yoki ba‘zan beparvolik holatlari ko‘rsatiladi. Qo‘shimcha obrazlar nutqi asarning hayotiylikini oshiradi. Chunki inson faqat oilada emas, balki mahalla, qarindosh-urug‘, qo‘ni-qo‘shni muhitida ham shakllanadi. O‘tkir Hoshimov bu muhitni tabiiy dialoglar orqali beradi. Har bir obraz o‘ziga xos gapirish tarziga ega. Bu esa ularning xarakterini qisqa, lekin aniq ko‘rsatishga yordam beradi [6]. Masalan, ayrim obrazlar nutqida samimiyat sezilsa, boshqalarida odatiy hayot tashvishlari, sodda hazil yoki xalqona fikrlash ko‘rinadi. Bularning barchasi ona obrazining yanada yorqinroq ochilishiga xizmat qiladi. Chunki ona shu muhit ichida yashaydi, shu muhit bilan munosabatga kirishadi va o‘z xarakterini aynan kundalik hayot jarayonida namoyon qiladi.

“Dunyoning ishlari” asarida ayrim so‘z va fikrlarning takrorlanishi ham muhim badiiy vazifa bajaradi. Takrorlar ona mehrining doimiylikini, farzand qalbidagi sog‘inchning kuchayishini, xotiraning uzluksiz qaytishini ifodalaydi. Badiiy nutqda takror har doim ham ortiqcha emas; u ma‘lum ruhiy holatni kuchaytiruvchi vosita bo‘lishi mumkin [5]. Ona bilan bog‘liq tasvirlarda mehr, duo, kutish, xavotir kabi tuyg‘ular qayta-qayta namoyon bo‘ladi. Bu takrorlar orqali ona xarakterining asosiy belgilari mustahkamlanadi. U bir martalik mehr ko‘rsatuvchi emas, balki butun umrini farzandiga bag‘ishlagan siymo sifatida gavdalanadi. Farzand nutqidagi takrorlar esa ko‘proq armon va sog‘inchni bildiradi. U onasini eslar ekan, ayrim holatlar xotirasida qayta jonlanadi. Bu takrorlar asarga lirik ohang beradi va o‘quvchining hissiy qabulini kuchaytiradi.

“Dunyoning ishlari” asarida nutqiy detallar alohida-alohida emas, balki yaxlit tizim sifatida ishlaydi. Ona nutqi – mehr va sabrni, farzand nutqi – sog‘inch va anglashni, qo‘shimcha obrazlar nutqi – hayotiy muhitni, muallif nutqi esa falsafiy umumlashmani ifodalaydi. Bu tizim orqali asarning asosiy g‘oyasi ochiladi: ona mehri inson hayotidagi eng buyuk, eng beg‘araz va eng muqaddas tuyg‘ulardan biridir. Inson dunyo ishlariga berilib, ko‘p narsani kech anglaydi; ammo ona mehri va ona oldidagi farzandlik burchi hech qachon eskirmaydi. Ana shu g‘oya nutqiy detallar orqali chuqur va ta’sirchan ifodalangan. O‘tkir Hoshimov obrazlarni balandparvoz ta’riflar orqali emas, balki ularning gap-so‘zi, sukuti, murojaati va ichki kechinmalari orqali ochadi. Shu sababli “Dunyoning ishlari” o‘quvchi qalbiga yaqin, samimiy va hayotiy asar sifatida qabul qilinadi.

Xulosa qilib aytganda, O‘tkir Hoshimovning “Dunyoning ishlari” asarida nutqiy detallar obrazlar xarakterini yoritishda asosiy badiiy vositalardan biri sifatida xizmat qiladi. Asarda ona obrazi, farzand ruhiyati, qo‘shimcha obrazlar xakteri va muallifning lirik kechinmalari aynan nutqiy belgilar orqali ochiladi. Ona nutqidagi mehr, duo, sabr, o‘git va soddalik uning fidoyi, kechirimli, bag‘rikeng va ma’naviy pok inson ekanini ko‘rsatadi. Farzand nutqidagi

ichki monolog, sog'inch va pushaymonlik esa uning ruhiy o'sishi, onaning qadrini anglash jarayonini ifodalaydi. Dialoglar obrazlar o'rtasidagi munosabatlarni tabiiy ko'rsatsa, sukut, takror va xalqona iboralar asarning hissiy ta'sirini kuchaytiradi. Demak, "Dunyoning ishlari" asarida nutqiy detallar shunchaki til bezagi emas, balki obraz yaratish, xarakter ochish, milliy ruhni ifodalash va asarning g'oyaviy mazmunini chuqurlashtirish vositasidir. O'tkir Hoshimov ona obrazini nutqiy detallar orqali shunday samimiy va ta'sirchan yaratadiki, u individual obraz doirasidan chiqib, umumxalq onasi timsoliga aylanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Hoshimov O'. Dunyoning ishlari. – Toshkent: Sharq, turli nashrlar.
2. Hoshimov O'. Tanlangan asarlar. – Toshkent: Sharq, turli nashrlar.
3. Normatov U. Ijod sehri. – Toshkent: Sharq, 2007.
4. Karimov N. XX asr o'zbek adabiyoti taraqqiyoti. – Toshkent: Fan, 1999.
5. Yo'ldoshev Q. Badiiy tahlil asoslari. – Toshkent: Kamalak, 2016.
6. Quronov D. Adabiyot nazariyasi asoslari. – Toshkent: Akadernashr, 2018.
7. Hotamov N., Sarimsoqov B. Adabiyotshunoslik terminlarining ruscha-o'zbekcha izohli lug'ati. – Toshkent: O'qituvchi, 1979.

INNOVATIVE
ACADEMY